

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9:355.23

О. Ю. Андрощук

Формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності є одним із важливих завдань у системі підготовки кваліфікованих фахівців охорони державного кордону, які будуть здійснювати свою діяльність в особливих умовах, до яких належать відсутність комфортних побутових умов, наявність постійного емоційного напруження та дискомфорту, чітка регламентованість поведінки, висока відповідальність за прийняті рішення тощо.

Особливе місце в структурі готовності майбутнього офіцера-прикордонника до професійної діяльності займає його професійна компетентність, що надає йому можливість професійно грамотно, самовіддано і рішуче діяти в будь-яких умовах професійної діяльності. Виходимо з того, що чим краще майбутній офіцер-прикордонник підготовлений до виконання професійних завдань, тим меншого розумового та психологічного напруження він зазнає в нових умовах професійної діяльності і тим швидше він адаптується до них.

Аналіз теоретичних та експериментальних досліджень надає можливість констатувати, що, незважаючи на досить велику кількість робіт з проблеми формування професійної компетентності, багато питань ще потребує подальшого дослідження. Водночас ціла низка аспектів проблеми залишається недостатньо вивченою, а саме: розвиток професійної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників як невід'ємної складової їх готовності до професійної діяльності.

Проблема формування професійної компетентності фахівця будь-якої галузі досліджується вченими у межах багатьох наукових дисциплін: соціології, культурології, психології, історії, філософії, педагогіки тощо. Тому розгляд цієї складної проблеми передбачає здійснення теоретичного пошуку на стику кількох наукових дисциплін. Проблеми компетентності присвятили свої дисертаційні роботи такі вчені: О. Білик, Н. Босак, І. Воробйова, Л. Голованчук, Ю. Головач, І. Дроздова, Л. Карпова, С. Козак, О. Коломінова, О. Мамчич, О. Мармаза, Г. Марченко, А. Онкович, О. Палій, О. Петращук, О. Селіванова, С. Селіверстов, В. Топалова, Л. Шевчук, І. Ящук. Питаннями професіоналізму і професійної компетентності займалися С. Дружилов, О. Журавльов, Н. Тализіна, Е. Климов, А. Маркова, Л. Мітіна, Ю. Поваренков, М. Пряжников, В. Гладкова, О. Коваленко, М. Лазарєв, Ю. Нагірний, О. Романовський, Р. Шакуров, О. Щербаков та ін. Їх наукові доробки можуть бути корисними при дослідженні питання професійної компетентності у сфері охорони державного кордону з урахуванням її специфіки.

Мета статті – уточнення поняття професійної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника як невід’ємної складової його готовності до професійної діяльності, а також визначення змісту цього поняття.

Об’єктом професійного розвитку і формою реалізації творчого потенціалу людини у професійній діяльності є інтегральні характеристики її особистості, до яких, разом із спрямованістю, емоційною та поведінковою гнучкістю, відносять і компетентність [1].

Аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми надав змогу визначити, що “компетентний (про людей) – це той, хто має здібність, силу, владу, уміння, знання тощо, щоб зробити те, що потрібно. Компетентний (про властивості) – достатній, адекватний” [2, с. 93].

Терміном “компетентність” визначають рівень поінформованості фахівця у своїй професійній діяльності. У більшості джерел під компетентністю розуміється досвідченість у певній галузі, якомусь питанні, колі питань, в яких

людина має певні знання, досвід та повноваження. Зокрема, у науковій літературі компетентність:

визначається як вимірюване вміння, здатність, знання або поведінкова характеристика, необхідні для успішного виконання певної роботи [3, с. 244–245];

містить знання, вміння, досвід, теоретико-прикладну підготовленість до використання знань [4];

є не простим опануванням знань, а потенційною готовністю вирішувати будь-які питання зі знанням справи [5];

складається зі змістового (знання) та процесуального (вміння) компонентів і містить у собі такі основні ознаки: мобільність знань, гнучкість та оптимальність вирішення проблем і критичність мислення [6];

являє собою поглиблені знання, стан адекватного виконання поставленого завдання, здатність до актуального виконання діяльності [7];

визначається як загальна здатність та готовність особистості до діяльності, заснована на знаннях і досвіді, що набуті завдяки навчання, орієнтовані на самостійну участь особистості в навчально-пізнавальному процесі, а також спрямовані на її успішне включення в трудову діяльність [8].

Отже, компетентність є готовністю та здатністю людини діяти в окремій галузі, де вона має відповідні знання і здібності, які надають їй змогу обґрунтовано судити про цю галузь та ефективно діяти в ній.

Вищим визнанням успіхів будь-якого індивіда у професійній діяльності є визнання його висококваліфікованим фахівцем, справжнім професіоналом. Як свідчить аналіз наукової літератури, поняття професіоналізму часто ототожнюється з поняттям професійної компетентності, у тому числі і стосовно діяльності майбутнього офіцера-прикордонника. У своїй монографії І. Іванова розмежувала ці поняття, визначаючи професіоналізм як найбільш загальну характеристику здатності фахівця ефективно виконувати свої професійні обов'язки (функції) у своїй професійній діяльності, а компетентність – як своєрідний вимірник, індикатор, якісно-кількісну характеристику рівня

професіоналізму. Компетентність розглядається нею як складна, багатоаспектна категорія, яка найбільш повно та всебічно характеризує фахівця-професіонала. Професійна компетентність виокремлюється як практична реалізація професійних здібностей і ділових якостей працівника в їх синергетичному взаємозв'язку та взаємозалежності [9, с. 363, 373].

Отже, професійна компетентність є необхідною складовою професіоналізму людини. Її варто розглядати як інтегроване поняття, що становить собою властивість особистості систематично, ефективно і надійно виконувати складну діяльність у різноманітніших умовах.

В. Введенський вважає, що доцільність введення поняття “професійна компетентність” зумовлено широтою його змісту, інтегративною характеристикою, яка об'єднує такі поняття, як “професіоналізм”, “кваліфікація”, “професійні здібності” тощо [10].

Аналіз, проведений на підставі існуючих на сьогоднішній день визначень стосовно професійної компетентності, надає можливість зробити висновок, що вони не повною мірою конкретизують зміст цього поняття.

На думку В. Воротилова, професійна компетентність визначається як якісна характеристика ступеня опанування особистістю своєї професійної діяльності та передбачає:

усвідомлення своїх спонукань до цієї діяльності – потреб та інтересів; прагнень і ціннісних орієнтацій; мотивів діяльності, уявлень про свої соціальні ролі;

оцінку своїх особистісних властивостей та якостей як майбутнього фахівця – професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей; регулювання на цій основі свого професійного становлення [4].

У концепції Дж. Равена професійна компетентність розглядається як сукупність знань, умінь та здібностей, які виявляються в особистісно-значущій для суб'єкта діяльності (передбачається, що найбільш важливу роль при визначенні відіграє саме цінність діяльності для суб'єкта). Для оцінки компетентності необхідно вимірювати цінність діяльності, а потім вивчати і

визначати сукупність внутрішніх засобів, за допомогою яких суб'єкт досягає певного результату в цій діяльності [11].

А. Маркова визначає професійну компетентність як індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії, як психічний стан, що надає можливість діяти самостійно і відповідно, як опанування людиною здатності та вмінь виконувати певні трудові функції [12].

Інші вчені під професійною компетентністю розуміють деякий рівень, ступінь, якісний і результативний показник сформованості професійних знань, навичок опанування предмету та вміння їх реалізації в діяльності [13].

Професійна компетентність у науковій літературі розглядається також як характеристика якості підготовки фахівця, потенціалу ефективності трудової діяльності [14].

На думку Ю. Афанасьєва, під професійною компетентністю доцільно розуміти сукупність професійних знань, умінь і навичок, а також засоби виконання професійної діяльності. Учений визначає компетентність з позиції активного використання сукупності функцій та відповідальності фахівця [15, с. 24].

У своєму дослідженні С. Цимбал, О. Вознюк і С. Кубіцький, розглядаючи професійну компетентність як особистісне новоутворення, вважають, що її необхідно розглядати у процесуально-динамічному аспекті, оскільки вона виявляється через діяльність, має діалектичний характер та охоплює всі сфери особистості. Вона є також провідною метою, до реалізації якої має прагнути фахівець у процесі свого професійного розвитку та становлення [16].

Водночас американський учений Дж. Старк вважає, що професійна компетентність формується лише у взаємозв'язку із соціальними установками фахівця, а саме:

професійна ідентичність – прийняття професійних норм і відповідальності через процес професійної соціалізації;

професійна етика – опанування етичних норм професії;

конкурентоспроможність – здатність до ефективної професійної діяльності в структурі ринкових відносин;

прагнення до наукового вдосконалення – необхідність отримати нові знання через дослідницьку діяльність;

мотивація до продовження освіти – потреба в постійному професійному самовдосконаленню відповідно до вимог сучасності [17].

Як складова готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності їх професійна компетентність виражається, у першу чергу, в їх суб'єктивній та об'єктивній готовності приймати рішення, які забезпечують виконання оперативно-службових завдань, особливо у складних умовах несення служби. Формування професійної компетентності опирається, насамперед, на рефлексивність позиції фахівця і мотиваційні засади саморозвитку. Ця компетентність передбачає поєднання здатності до творчого вирішення проблем та наявності професійних умінь. На рівні професіоналізму значною мірою виявляється індивідуальність майбутнього фахівця охорони державного кордону. Вияв творчості й індивідуальності характеризує високий рівень розвитку професійної компетентності, що визначається інтелектуально-творчою ініціативою, схильністю до рефлексії, творчою потребою, почуттям новизни, прагненням до здобуття нових знань, самовираженням особистості в професії тощо.

Таким чином, формування компетентності входить у загальний контекст формування особистості. Тому важливим аспектом розуміння компетентності є її оцінно-світоглядна спрямованість, що характеризує людину як суб'єкта спеціалізованої діяльності в системі суспільного розвитку праці. Тут враховується здатність людини давати кваліфіковані судження, приймати адекватні та відповідні рішення в проблемних ситуаціях, планувати і здійснювати дії, які призводять до раціонального й успішного досягнення поставлених цілей. Тому у межах діяльнісного підходу під компетентністю може розумітися стійка здатність виконувати певний вид діяльності, яка містить такі аспекти: глибоке розуміння сутності виконуваних завдань і

вирішуваних проблем; гарне знання досвіду, який є в цій галузі, активне опанування його найкращих досягнень; уміння обирати засоби та способи дії, адекватні конкретним обставинам місця і часу; почуття відповідальності за досягнуті результати; здатність учитися на помилках та вносити корективи в процес досягнення цілей. Згідно з діяльнісним підходом поняття “компетентність” і “готовність” визначаються як зв’язок між внутрішнім потенціалом та реальним його втіленням (внутрішньою сутністю і зовнішнім виявом) [18]. Тому професійна компетентність може розумітися як один із структурних компонентів готовності до конкретного виду діяльності [19].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що більшість учених погоджується з думкою про те, що професійна компетентність є інтегративною особистісно-діяльнісною характеристикою людини, заснованою на особистісному (опанування комплексу особистих якостей) та діяльнісному (освоєння різних моделей поведінки) досвіді і надає їй змогу ефективно діяти в галузі, яка стосується її компетенції (певна галузь застосування).

Отже, на підставі теоретичного аналізу наукової літератури професійна компетентність майбутнього офіцера-прикордонника розглядається нами як інтегративна характеристика особистості, що визначається рівнем опанування фундаментальних знань у сфері охорони державного кордону та здатності повною мірою, відповідно до соціально значущих аспектів реалізувати професійні знання, уміння і навички в майбутній професійній діяльності.

Зміст поняття “професійна компетентність майбутнього офіцера-прикордонника” містить фундаментальні знання у галузі охорони державного кордону, практичні вміння та навички його майбутньої професійної діяльності та сформовані особистісні якості і здібності, які необхідні для успішного здійснення професійної діяльності.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо дослідження психологічних основ формування професійної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника та виявлення складових цієї компетентності.

Список використаної літератури

1. Митина, Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека / Л. М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 29–38.
2. Федорчук, В. М. Розвиток комунікативної компетентності викладача. Соціально-психологічний тренінг : навчально-методичний посібник / В. М. Федорчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. – 240 с.
3. План дій для нового Міністра : практ. посіб. / Т. Мотренко, А. Вишневський, В. Баєв, А. Бондаренко ; за заг. ред. Т. Мотренка. – К. : Центр сприяння інституц. розвитку держ. служби, 2006. – 352 с.
4. Васильченко, Л. В. Професійна компетентність керівника школи / Л. В. Васильченко, І. В. Гришина. – Х. : Вид. група “Основа”, 2006. – 208 с.
5. Симонов, П. В. Междисциплинарная концепция человека: потребностно-информационный подход / П. В. Симонов // Человек в системе наук. – М. : Наука, 1989. – С. 58–73.
6. Чошанов, М. П. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения / М. П. Чошанов // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 21–27.
7. Ландшеер, В. Концепция “минимальной компетентности” / В. Ландшеер // Перспективы: вопросы образования. – 1988. – № 1. – С. 32–38.
8. Шишов, С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30–34.
9. Іванова, І. В. Професіоналізація менеджменту : монографія / І. В. Іванова. – К. : Нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 695 с.
10. Введенский, В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В. Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
11. Равен, Дж. Педагогическое тестирование. Проблемы. Заблуждения. Перспективы / Дж. Равен. – М. : Когнито-Центр, 1999. – 141 с.
12. Маркова, А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд “Знание”, 1996. – 312 с.
13. Иванов, Д. А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий : учебно-методическое пособие / Иванов Д. А., Митрофанов К. Г., Соколова О. В. – М. : АПК и ПРО, 2003. – 101 с.

14. Пугачев, В. П. Руководство персоналом организации / В. П. Пугачев. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 54 с.
15. Афанасьев, Ю. Л. Соціально-культурний потенціал художньої діяльності / Ю. Л. Афанасьев. – Львів : Світ, 1990. – 160 с.
16. Цимбал, С. В. Синергетичний та акмеологічний аспекти формування професійної компетентності студентів / Цимбал С. В., Вознюк О. В., Кубіцький С. О. // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2005. – Вип. 40. – 279 с.
17. Вудкок, М. Раскрепощенный менеджер. Для руководителя-практика / М. Вудкок, Д. Френсис ; [пер. с англ.]. – М. : Дело, 1991. – 320 с.
18. Маркова, А. К. Психологические проблемы повышения квалификации / А. К. Маркова // Педагогика. – 1992. – № 9–10. – С. 65–67.
19. Думко, Ф. К. Підготовка курсантів до професійно-педагогічної роботи з неблагополучними сім'ями : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Ф. К. Думко. – Одеса, 2000. – 20 с.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Полюк В. С.